

ЗАСТОСУВАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ПРИ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПСИХОЛОГІЯ»

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті закріпила положення про те, що підготовка конкурентоспроможних фахівців є центральним завданням модернізації освіти, провідним принципом державної освітньої політики.

Важливим аспектом професійної діяльності кожного фахівця є постійне поповнення й оновлення знань. Обсяг інформації, необхідний для плідної роботи за фахом, невинно зростає. Вивчений матеріал швидко втрачає актуальність і потребує оновлення. Тому навчання, орієнтоване лише на запам'ятовування, не може задовольнити сучасні вимоги до фахівця. Першочерговою є проблема формування таких якостей людини, які дають можливість самостійно засвоювати нову інформацію, розвивати вміння та навички, необхідні для виконання діяльності на високому професійному рівні. Тому вітчизняна модель професійної підготовки, яка була спрямована в основному на передачу молодому спеціалістові необхідних знань, умінь і навичок, втрачає свою значущість.

Сьогодні при викладанні кожної навчальної дисципліни, у тому числі й психології, у ВНЗ України широко використовуються як традиційні, так і нетрадиційні методи навчання. Жодним чином не відмовляючись від традиційних методів навчання у вищій школі, все частіше стали використовувати нетрадиційні методи, оскільки вони більше активізують студентів, розвивають їхні індивідуальні здібності, ерудицію й уяву, сприяють діалогові між викладачем і студентами, виявленню часом суперечливих проблем.

Аналіз попередніх досліджень показує зростання уваги до використання нетрадиційних методів навчання у вищій школі. Деякі аспекти застосування нетрадиційних, зокрема інтерактивних, методів навчання розглянуто у працях Л. Ананьєвої, Н. Борисової, О. Вербицького, І. Драгомірецького, О. Квасової, А. Матюшкіна, Л. Міхєєвої, О. Штепи, П. Щербаня, Л. Якубовської та інших. Однак комплексне використання нетрадиційних методів навчання, зокрема семінарських занять, для підготовки майбутніх психологів з урахуванням засад особистісно орієнтованого навчання ще не дістало належного розгляду.

Метою статті є теоретичне обґрунтування переваг використання нетрадиційних семінарських занять в процесі підготовки майбутніх психологів.

Виходячи з педагогічної системи, обґрунтованої В. Беспалько, яку було удосконалено Р. Жуковим та Ю. Кузнецовим, де розглядаються *п'ять рівнів навчання*, що дають змогу оволодіти знаннями в тій чи іншій області, пропонується класифікація методів навчання на основі цих рівнів навчання. Класифікація допускає як використання традиційних і нетрадиційних методів навчання, так і перехід до більш імпонуючих.

Перший рівень – *знання-знайомства* дозволяють студенту розрізняти, впізнавати знайомий йому предмет, явище, певну інформацію.

Другий рівень – *знання-копії* допомагають переказати, репродукувати засвоєну інформацію.

Третій рівень – *знання-вміння* – дають змогу застосувати отримані знання в практичній діяльності.

Четвертий рівень – *знання-навики* – свого роду автоматизовані вміння.

П'ятий рівень – *категорія творчості*, результатом якої є так звані дії «без правил» в певній галузі навчально-пізнавальної діяльності. Відомо, що кожна професійна діяльність охоплює весь діапазон знань від першого до п'ятого рівнів. Звичайно, щось залишається на рівні поверхневого знайомства, щось на рівні автоматичних навичок, але навчально-пізнавальна діяльність, яка стосується спеціальності, повинна сягати п'ятого рівня – категорії творчості [7].

Зрозуміло, що на лекціях, особливо потокових, неможливо досягти не те, щоб п'ятого рівня знань, але й третього, четвертого. Саме задля цього ми повинні використовувати такі методи навчання, які спонукають та активізують індивідуальну діяльність студентів. З огляду на вищесказане пропонуємо класифікацію, яка, ще раз наголошуємо, не є сталою, а може змінюватися відносно тенденцій розвитку методів навчання. Сталим може залишатися лише твердження про використання тих чи інших методів для набуття певного рівня знань.

Методи навчання у практиці вищих навчальних закладів не тільки впливають на якість професійної підготовки студентів, але вони є першоджерелом цієї якості. Огляд літератури щодо фахової підготовки, розвитку творчої особистості студентів,

формування їхнього морального потенціалу та психолого-педагогічної підготовки, зокрема, дають нам змогу простежити частоту використання тих чи інших методів протягом усього навчання на сучасному етапі.

Упродовж I–IV семестрів загалом переваги надаються тим методам навчання, які працюють на інформаційному рівні. Домінуюче місце займають заняття *лекція-семинар*. Починаючи з V семестру більше уваги приділяється методам навчання на проблемному (аналітичному) рівні. У студентів розвиваються уявлення про творчий характер професійної діяльності, з'являється можливість застосувати набуті знання на практиці та закріпити їх. На евристичному (пошуковому) рівні основна увага студентів VII–VIII семестрів акцентується на опануванні навиків дослідника. Цей етап є переходом від досліджень загально-психологічного характеру до науково-методичних; студенти знайомляться з загальною методологією та комплексом методик, а також застосовують свої знання на практиці. На п'ятому науково-дослідницькому рівні, що охоплює IX–X семестри має місце комплексна дослідницька робота з психології. Студент повинен мати добре розвинені професійно-психологічні вміння для проведення дослідно-експериментальної роботи в конкретній організації. На цьому етапі перевагу надають тим методам навчання, в яких більшою мірою проявляється та оцінюється індивідуальна діяльність студентів [4; 5].

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті закріпила положення про те, що підготовка конкурентоспроможних фахівців є центральним завданням модернізації освіти, провідним принципом державної освітньої політики. Щоб забезпечити високу якість сформованості професійних умінь і навичок, ми вирішили проаналізувати загальнонавчальні знання, уміння та навички наших студентів та переорієнтувати підготовку майбутніх психологів з інформативної на таку, яка б сприяла розвитку в них пізнавальних, творчих і професійних якостей.

Цей етап роботи переконав нас у тому, що наші студенти у своїй навчальній діяльності схиляються до традиційної, пояснювально-ілюстративної структури, в якій вони виділяють засвоєння (розуміння), переробку (запам'ятовування) і контроль над засвоєнням навчального матеріалу, і в більшості випадків не можуть пояснити, на які ознаки навчального матеріалу вони орієнтуються, здійснюючи виділення смислових

частин, диференціацію головного й другорядного. І це ще одна ознака того, що актуальною є проблема відходу від традиційної методики навчання.

У своїй викладацькій діяльності ми зупинилися на таких питаннях:

- виділення в предметному матеріалі основних ідей, принципів, методів пізнання, узагальнених способів дій;
- добір дидактичного матеріалу, який дав би змогу студентові вибирати найбільш значущі для нього вид і форму навчального змісту;
- організація пошуку вирішення навчальних завдань шляхом розкриття суб'єктивного досвіду студентів у діалозі, рольовій грі та інших активних методах навчання;
- максимальна самостійність студентів;
- розвиток прийомів роботи над власними пізнавальними процесами, творчих пошукових процедур, роботи над навчальними текстами;
- при повторенні й закріпленні знань способами смислового опрацювання навчального матеріалу, застосування оціночних суджень та оцінювання не лише кінцевого результату, а й процесу його досягнення;
- різнорівневі завдання для самостійної роботи з вільним вибором рівня засвоєння;
- залучення студентів до постановки нового навчального завдання та його переформулювання, до спроб разом з викладачем з'ясувати ідею, гіпотезу її вирішення;
- прагнення студента до активного діалогу, бажання аналізувати свою навчальну діяльність, свій психічний стан, не приховуючи свої «плюси» та «мінуси» тощо.

Нам здається слушним зауваження М. Кузнецова, що знання та вміння з предмета необхідні, але не тільки і не стільки як мета, а як важливий засіб самореалізації особистості. А звідси, що для нас суттєво, можливість, не відмовляючись від важливості ілюстративно-пояснювального методу, основний акцент робити на діалог і полілог, у ході яких найбільш зручними є: робота студентів у групах різного складу, навчальні ігри, конференції, «мозкові штурми», моделювання, інші активні форми й методи навчання [2].

ВНЗ не може не поєднувати сьогодні завдання трансляції знань і досвіду із завданнями їх народження, створення і перетворення. Учіння в цьому зв'язку ми бачимо не тільки як репродуктивну, відтворюючу, скільки продуктивну, творчу діяльність, у ході якої майбутній спеціаліст не лише засвоює професійно необхідні знання, способи їх здобуття, а й сам створює їх.

Проведений аналіз дозволив нам зробити висновок, що *нетрадиційне* – це таке заняття, в якому його традиційні елементи виконуються нетрадиційними способами і на цій основі структура цього заняття суттєво відрізняється від структури традиційного заняття. На цій підставі можна стверджувати, що *нетрадиційне заняття* – це розвиток, рух структури традиційного заняття [1; 3].

Отже, якщо хоча б один елемент традиційного заняття буде реалізовано нетрадиційним способом, то вже таке заняття певною мірою можна назвати нетрадиційним, або традиційним з нетрадиційним виконанням одного із елементів занять. Зрозуміло, якщо навіть кількість елементів занять, виконаних нетрадиційним способом, буде невеликою, але такою, що приведе до суттєвої зміни структури заняття, то таке заняття називатимемо повністю нетрадиційним. Річ у тому, що реалізація хоча б одного елемента заняття нетрадиційним шляхом пов'язана зі зміною тривалості інших елементів занять, а це означає, що автоматично змінюється і структура заняття, а отже, заняття стає нетрадиційним. Нетрадиційність занять виявляється і в нетрадиційності тривалості занять. Фактично тривалість нетрадиційного заняття виходить за межі загальноприйнятої, як при традиційному, і в першу чергу, за рахунок залучення студентів до виконання завдань, пов'язаних з підготовкою до цього заняття. Адже нетрадиційне заняття фактично розпочинається з моменту його підготовки. Власне саме заняття – це його заключний акорд.

Це заняття характерне ще й тим, що якщо у підготовці традиційного заняття основна роль належить викладачеві, то у нетрадиційному занятті ми маємо концентрацію вольових, інтелектуальних, емоційних зусиль студентів, як під час підготовки до практичного заняття, так і при його проведенні. У зв'язку з цим можна виділити значну пізнавально-організаційну і творчу активність студентів.

Для *нетрадиційних занять* характерне таке структурування змісту й форми, яке викликає передусім інтерес в студентів і сприяє їхньому оптимальному розвитку і вихованню. До них відносять:

- *інтегровані заняття*, на яких матеріал кількох тем подають блоками;
- *міжпредметні заняття*, які ставлять за мету «спресувати» споріднений матеріал кількох предметів;
- *театралізовані заняття*, які проводяться у межах чинних програм, відведеного навчальним планом часу [1; 3].

Семінарські заняття, на думку А. Матюшкіна, сприяють розвитку творчого професійного мислення, пізнавальної мотивації і професійного використання знань в процесі навчання у ВНЗ [6]. Таку можливість дають *семінар-дискусія, семінар-дослідження, семінар-взаємонавчання, семінар-конференція, семінар-колоквиум, семінар-ділова гра, підсумковий (синтетичний) семінар, семінар-розгорнута бесіда, та інші*.

Семінари як традиційна форма навчання використовуються від стародавніх часів. Сьогодні у вищій школі вони мають переважно практичний характер, що створює сприятливі умови для їх застосування з метою розвитку професійного мислення, формування навчально-пізнавальної активності й творчого використання знань у навчальних умовах. Професійне застосування знань передбачає вільне володіння категорійно-понятійним науковим апаратом. Студенти повинні навчитися виступати в ролі доповідачів і опонентів, набувати вмінь і навичок визначення інтелектуальних проблем та їх розв'язання, доведення і спростування, відстоювання своїх поглядів, демонстрування досягнутого рівня теоретичної підготовки. Якісному вирішенню цих відповідальних завдань сприяють різноманітні прийоми та способи активізації практичних занять. Хід семінару і характер обговорення на ньому складних теоретичних і практичних наукових проблем створюють сприятливі умови для їх моделювання і всебічного аргументованого аналізу. Тому викладач має удосконалювати методику обговорення питань, які підлягають вивченню, уникати заслуховування виступів тільки окремих, найбільш сумлінних і активних студентів, а навпаки – організувати колективну роботу, яка забезпечує активну участь у ній кожного студента.

«Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» у пункті 3.6.1 визначає, що *семінарське заняття* – форма навчального заняття, на якому викладач організовує дискусію навколо попереднього визначення тем, до котрих слухачі готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань. Отже, звертаючи увагу саме на цю форму роботи, ми вирішили розробити систему семінарських занять, яка б сприяла творчій співпраці в діалозі «викладач – студент», «студент – студенти», «викладач – студент – студенти» [3].

Головні цілі наших семінарських занять:

1) ознайомлення студентів з особливостями самостійної роботи з літературою, навчання відбирати головне, потрібне, озброєння їх способами самоаналізу, самооцінки;

2) навчання студентів планувати й регулювати свою самостійну діяльність, озброювати вмінням розв'язувати поставлені завдання найраціональнішими способами;

3) навчання способам розумових дій;

4) формування вмінь написання конспекту, тез, реферативного повідомлення, аналітичного огляду, анотації, рецензії, доповіді тощо;

5) шляхом імітації майбутньої практичної діяльності формувати професійну компетентність [1].

Сама ідея про те, що система організованого навчання має озброювати тих, хто навчається, не тільки знаннями предмета, а й способами ефективного засвоєння цих знань, не є принципово новою в педагогічній психології та дидактиці. Але в останні роки йде про підготовку спеціалістів, здатних успішно продовжувати свою освіту поза стінами ВНЗу, безпосередньо в ході професійної діяльності.

Семінари можна проводити у нових, нетрадиційних формах, розглянемо їх більш детально.

• *Семінар-дискусія* організується як процес діалогічного спілкування учасників, під час якого відбувається формування практичного досвіду обговорення та розв'язання теоретичних проблем, теоретико-практичного мислення майбутнього фахівця.

Особливістю розвитку семінарського заняття є забезпечення рівноправної та активної участі кожного учня в аналізі теоретичних положень, вірогідних рішень, в оцінці їх правильності та обґрунтованості. Дискусія створює специфічне психологічне тло під час спілкування різноінформованих партнерів – членів навчальної групи (на відміну від спілкування з різноінформованим партнером-педагогом). Це вивільняє творчі інтелектуальні здібності учнів, різко знижує бар'єри спілкування, підвищує його продуктивність.

Необхідні умови виникнення плідної дискусії – рівень знань учнів, методична майстерність педагога і всебічна підготовленість семінару.

Важливою вимогою є також уміння студентів *дискутувати*. Цьому мистецтву слід навчати поступово. Тому рекомендується спочатку застосовувати прості форми дискусії, а згодом – методично і змістовно складніші [6].

Найпростіша форма дискусії – обговорення протягом короткого часу певної проблеми в групах із кількох осіб, а потім аналіз результатів цих обговорень у складі всієї групи.

Інший варіант: спочатку учні індивідуально протягом 5 хвилин вивчають проблему і готують кілька запитань; потім створюються пари і обговорення цих проблем проводиться попарно в межах 10 хвилин; після цього пари об'єднуються в малі підгрупи з 4–6 осіб, які продовжують аналіз проблем протягом 20 хвилин. Наприкінці заняття результати обговорень аналізуються шляхом загальногрупової дискусії.

Дискусію також можуть спричинити повідомлення якогось учня або педагога, *елементи мозкової атаки* або *ділової гри*. У першому випадку студенти намагаються висунути якомога більше ідей, не критикуючи їх, а потім виокремлюють найбільш змістовні, які обговорюють, оцінюють можливості їх доведення або спростування.

У другому випадку семінар-дискусія проводиться шляхом виконання студентами певних ролей. Це, звичайно, ведучий, опонент чи рецензент, логік, психолог, експерт та інші особи, залежно від конкретної ситуації. Ведучий виконує всі керівні обов'язки викладача: стежить за ходом семінару, обговоренням проблем, за аргументацією виступів, заохочує товаришів до активної участі в аналізі проблем, підсумовує результати заняття тощо.

Опонент або рецензент повинен не тільки проаналізувати основні позиції доповідача, а і знайти помилки та вразливі місця у виступі й запропонувати свій, найбільш оптимальний варіант розв'язання проблеми.

Логік з'ясовує суперечності й логічні помилки у виступах доповідача та опонента, уточнює визначення понять і категорій, аналізує хід доведень тощо.

Психолог відповідає за організацію змістовного спілкування і взаємодію учнів під час семінару-дискусії, сприяє узгодженості спільних навчальних дій, доброзичливості взаємин, не допускає перетворення дискусії на конфлікт шляхом згладжування різких думок, зведення їх до жартів, стежить за правилами ведення діалогу.

Експерт оцінює дієвість усієї дискусії, правомірність висунутих гіпотез і передбачень, зроблених висновків, висловлює свою думку про внесок того чи іншого учасника в прийняття спільного рішення, дає загальну характеристику дискусії тощо.

Інші учасники дискусії мають стежити за її розвитком, ставити запитання доповідачеві, опонентів, рецензентів, активно включатися в спілкування на будь-якому етапі дискусії, висловлювати свої думки та оцінки, доповнювати тих, хто виступав, робити критичні зауваження щодо предмета дискусії, вести себе коректно щодо товаришів та їхніх висловлювань тощо.

Також згідно з методикою заняття і побажаннями учасників семінару-дискусії можуть пропонуватися й інші ролі. Коли чисельність студентів досить велика, можна призначити на вищезазначені ролі кілька осіб.

Безумовно, особлива роль в якісній організації такого заняття належить викладачеві. Він має *підготувати студентів до активної участі в дискусії*:

- правильно підібрати актуальну тему, яка становить для студентів певний професійний інтерес;
- чітко визначити проблему для дискусії та окремі підпроблеми, які розглядатимуться під час семінару;
- підібрати основну і додаткову літературу для всієї групи і для доповідачів;
- розподілити ролі й форми участі студентів у колективній роботі;
- підготувати студентів, які виступають у ролі доповідачів, опонентів, рецензентів та інших осіб.

Високої педагогічної майстерності вимагає керування ходом усього семінару, й особливо – відкриття та проведення дискусії. У зв'язку з цим викладач має володіти методичними прийомами її проведення. Наприклад, це може бути «спровокована» дискусія, яка проходить як стислі виступи окремих студентів. Також він повинен мати певний запас проблемних питань, які можна додатково обговорювати, щоб не давати дискусії згаснути. При цьому він має за допомогою цих питань і певної емоційної поведінки забезпечити всебічний аналіз проблеми, не допускати переходу дискусії на другорядні проблеми, а також перетворення дискусії в діалог кількох найбільш активних студентів або окремих студентів і педагога, забезпечити широку й активну участь у ній усіх учасників навчальної групи; не випускати з поля зору хибні судження щодо предмета дискусії та залучати студентів до їх обговорення і пошуку правильної відповіді, стежити за тим, аби предметом аналізу було певне судження, а не сам студент, який його висунув, порівнювати різні погляди та залучати студентів до їх активного і всебічного аналізу тощо.

На завершення семінару-дискусії викладач робить загальні висновки, аналізує й узагальнює результати колективного обговорення, підводить студентів до конструктивного висновку, який має теоретичне і практичне значення, оцінює внесок кожного студента в хід семінару і розв'язання проблеми дискусії, дає завдання для самостійного вивчення тощо.

Можна запропонувати й інші *різновиди семінару-дискусії*:

- *суперечки рядів* – педагог проти студентів (коли він наводить контраргументи на їхні відповіді) чи студенти проти викладача;

- *ігрова контрольна робота* тощо.

- Однією з форм семінару з використанням різних прийомів активізації учнів є *семінар-дослідження*, який з успіхом можна застосовувати для навчання студентів вищих навчальних закладів, під час вивчення певних спецкурсів для аналізу актуальних теоретичних і практичних проблем. Цей семінар має багато різновидів. Найпоширеніші серед них:

- *семінар-дослідження з підготовкою і заслуховуванням певних доповідей чи рефератів*;

- *семінар з використанням окремих аспектів методики організаційно-діяльної гри*, який вважається дієвим способом загального розвитку, формування методологічного мислення, вироблення навичок та вмінь продуктивної розумової діяльності.

- *Семінар-взаємонавчання*. В інтерактивних технологіях дослідники значну увагу приділяють *взаємонавчанням*, яке потребує колективної, групової співпраці, де студенти працюють разом і виступають з викладачем рівноправними партнерами, які прагнуть порозумітися та навчитись один у одного. Спілкування також має важливе значення в процесі формування інтересу до предмету – у ньому відбувається процес розвитку взаємозв'язку інтересів викладача та студента: виникають нові спільні інтереси та закріплюються вже існуючі. Взаємини, що виникають як результат спільної пізнавальної діяльності, сприяють створенню зв'язків предметної основи курсу із змістовним та результативними компонентами та з особистісним статусом викладача та студента. Ці зв'язки безпосередньо впливають на рівень розвитку інтересу студента до предмета.

На *семінарі-взаємонавчання* розглядається чотири-шість тем, але кожен студент особливо глибоко вивчає одну проблему. Студенти сідають попарно відповідно до своєї теми і за командою педагога за визначений час викладають один одному зміст проблеми, обговорюють спірні моменти, доходять спільної думки. Після цього перший, або непарний, ряд зсувається на одне місце. Дії повторюються.

- *Семінар-конференцію* проводять після вивчення певного розділу програми. У підготовці до нього використовують більше джерел інформації: тривалі спостереження, матеріали екскурсії, результати дослідів, літературу. Доцільно також запрошувати на такі заняття фахівців з обговорюваної проблеми. На завершення викладач аналізує та оцінює зміст доповідей, стисло характеризує виступи, за потреби робить доповнення й виправляє помилки, радить студентам, як працювати над проблемою надалі, якщо вона їх зацікавила. За доповіді, повідомлення і змістовні доповнення він виставляє студентам оцінки.

- *Семінар-гра* стає все більш і більш популярною і поширеною формою навчального заняття і не лише допомагає закріпити отримані знання та навички, а й відпрацювати вміння їх використовувати (компетенції).

Гра має виняткові можливості у формуванні професійної майстерності, оскільки дозволяє навчання максимально зблизити з діяльністю фахівця. Гра в навчальному процесі цікава і з точки зору інших її особливостей:

- має яскраво виражену мотивацію до пізнавальної діяльності, оскільки здійснюється у своєрідній формі;
- дозволяє випробувати різні стилі спілкування і взаємодії в групі;
- прискорює процес засвоєння знання;
- дозволяє усунути стереотипи в сприйнятті і мисленні;
- усуває психологічний бар'єр у виконанні яких-небудь учбових або виробничих функцій;
- сприяє набуттю досвіду дії в нестандартній ситуації та ін.

Крім того, семінар-гра вносить в процес навчання певні позитивні моменти:

- підвищення інтересу до навчання на тлі позитивних емоцій і, відповідно, результативність навчання;
- розвиток у них творчого самостійного мислення, активізацію пізнавальної діяльності, формування творчих навичок та вмінь нестандартного розв'язання певних професійних проблем;
- вдосконалення навичок професійного спілкування.

Гра – потужний стимул в навчальній праці, «експериментальний майданчик» для мислення студента, але ніяк ні базис для навчання у ВНЗ. Це швидше доповнення або завершальний етап в освоєнні теми або розділу. Гра-спектакль або «ілюстрація», може використовуватися як фрагмент семінару або займати практично увесь його час.

Для проведення *семінару-ігри* можна використати найрізноманітніші прийоми. Будь-яких бажаних або небажаних форм гри не існує, нерідко прообразами дидактичних ігор виступають популярні інтелектуальні телепередачі, психологічні тренінги, реальні ситуації професійної діяльності. Викладач вільний вибирати будь-які способи активізації пізнавальної діяльності студентів.

Пропонуємо невеликий перелік можливих прийомів: «Наукова конференція», «виробнича нарада», «Суд», «Патент» або «Експертиза», «Ярмарок знань» (аукціон знань), «Аукціон ідей». Участь в грі вимагає великих знань і умінь. При введенні в

навчання ігор потрібно додаткове зайняття по підготовці студентів, де студенти знайомляться з цілями, завданнями, змістом гри, вимогами до ролей. Нерідко потрібне вивчення документів, матеріалів гри під керівництвом викладача.

- Цікавий процес підготовки і проведення *підсумкового (синтетичного) семінару*. За три тижні до семінару знайомлять студентів з провідною його проблемою, ставлять перед ними попередні дидактичні завдання, ознайомлюють їх з літературою і джерелами до теми. Для раціональної організації та систематизації інформації студенти ділять сторінки розвороту зошита на чотири колонки. У першій записують головну думку лекцій викладача, у другій і третій – самостійно здобутий матеріал, у четвертій – власні думки та коментарі до прочитаного. Цю колонку заповнюють і безпосередньо під час семінару.

Формують 6–8 тимчасових груп (по 3–4 студенти) залежно від дидактичних завдань заняття, сформованості загальнонавчальних умінь та навичок студентів. Викладач призначає координатора – здібного, ерудованого, комунікабельного студента, якому передає управлінську функцію. Заздалегідь створюють також арбітраж, що виконує дві функції: журі (нараховує бали) і експертного органу (вирішує найбільш спірні питання та ситуації), з студентів старших курсів, викладачів, які свого часу брали участь у таких заняттях.

У кожній групі викладач призначає консультанта, з яким працює поглиблено: рекомендує складнішу літературу, роз'яснює малозрозумілі місця, передбачає суперечливі позиції, коментує термінологію. Протягом першого тижня з консультантами проводить одну співбесіду, другого і третього – по 2–3. На прохання окремих консультантів – індивідуально.

За тиждень до семінару консультант організовує 2–3 заняття для своєї групи, під час яких з'ясовує характер прочитаного студентами матеріалу, визначає спеціалізацію в групі. Під час семінару він виконує подвійну роль: надає товаришам допомогу й періодично виступає від імені групи як її учасник.

У групах викладач проводить індивідуальні добровільні консультації у формі ненав'язливих співбесід у неформальній обстановці. Кожна група отримує домашнє завдання: виробити більш чи менш спільну думку з головної проблеми семінару.

Координаторові докладно роз'яснюють регламент, дають поради щодо змісту вступного слова, вчать вести дискусію тощо.

Активізації традиційних методів навчання, розвиткові творчого і нестандартного мислення сприяють *інтелектуальна розминка* і *сократична бесіда*, їх використовують під час проведення будь-яких занять.

- *Інтелектуальна розминка*. Цей прийом можна застосовувати з метою привести студентів в активний «стартовий» стан за допомогою актуалізації їхніх знань, обміну думками, опрацювання загальної позиції та формування мотивації до навчально-пізнавальної діяльності. Водночас викладач має можливість з'ясувати рівень підготовленості студентів до розв'язання певних теоретичних і практичних проблем та набуття знань.

Інтелектуальна розминка проводиться у швидкому темпі у формі експрес-опитування: педагог звертається до студентів із запитаннями, на які вони повинні дати коротку, але конкретну і змістовну відповідь. На проведення цього дидактичного заходу відводиться 10–15 хвилин. Розминка може передувати практично будь-яким груповим заняттям.

Дидактична цінність методу полягає в тому, що він сприяє повторенню у швидкому темпі досить великого за обсягом і глибиною навчального матеріалу, дає можливість здійснити контроль за ходом та ефективністю навчальних занять, допомагає актуалізувати знання студентів і формує позитивне ставлення до навчально-пізнавальної діяльності.

- *Сократична бесіда*. Цей метод спрямований на формування навичок та вмінь творчого мислення, дає змогу виявити певні прогалини в знаннях студентів, підвищує інтерес до професійної діяльності чи певного навчального предмета, сприяє активному набуттю знань, формує навички творчого мислення і самостійної роботи, розвиває критичне мислення та вміння аргументовано відстоювати власну думку, вчить полемізувати.

Сократична бесіда здійснюється шляхом постановки педагогом перед студентами певних запитань у чіткій логічній послідовності. Вона передбачає ґрунтовну підготовку студентів до заняття, але викладач так формулює запитання, що вони повинні давати не готові відповіді, а аналізувати певні факти і явища та

водночас висловлювати власні погляди. Викладач, критично оцінюючи відповіді студентів, вміло спрямовує бесіду в потрібне русло, заохочує студентів до нестандартного ставлення до проблеми та активної участі в бесіді, розвиває навички дослідницької діяльності.

Широко застосовуються й інші прийоми активізації навчальної діяльності студентів під час лекційних і семінарських (практичних) занять:

- *«побіжне обговорення»;*
- *«знайти опонента»;*
- *гумористичний початок;*
- *широка орієнтація у проблемі;*
- *використання опорного конспекту;*
- *семінар «чиста сторінка» тощо.*

Позитивне ставлення в студентів викликають *прийоми індивідуального впливу*, до яких можна віднести:

- *натяк;*
- *удавану недовіру;*
- *удавану заборону;*
- *схвалення і похвалу;*
- *довіру;*
- *стимулювання часом тощо.*

Неодмінною умовою застосування вищезгаданих методів і прийомів є широка творчість та ініціатива викладача, що забезпечує нестандартне проведення занять.

Семінари виконують багатогранну роль: стимулюють регулярне вивчення студентами першоджерел та іншої літератури, а також уважне ставлення до лекційного курсу; закріплюють знання, отримані студентами під час прослуховування лекції і самостійної роботи над літературою; розширюють круг знань завдяки виступам товаришів і викладача на занятті; дають можливість студентам перевірити правильність раніше отриманих знань, виокремити в них найбільш важливе, істотне; сприяють перетворенню знань на тверді особисті переконання, розсіюють сумніви, які могли виникнути на лекціях і при вивченні

літератури, що особливо добре досягається в результаті зіткнення думок, дискусії; прищеплюють навички самостійного мислення, усного виступу з теоретичних питань, відточують думку, привчають студентів вільно оперувати термінологією, основними поняттями і категоріями; надають можливість викладачеві систематично контролювати рівень самостійної роботи студентів над першоджерелами, іншим учбовим матеріалом, міру їх уважності на лекціях; дають змогу вивчити думки, інтереси студентів, слугують засобом контролю викладача не лише за роботою студентів, але і за своєю власною як лектора і керівника семінару, консультанта тощо.

Творчий викладач постійно шукає шляхи вдосконалення семінарських занять. Грамотне і гармонійне використання цієї форми навчальних занять у ВНЗ дає можливість не лише сформуванню у студентів необхідні в їхній професійній діяльності знання, уміння, навички, але і розвинути у них здатність до активного мислення і висловлення власної позиції, навчити спілкуванню і культурі ведення дискусії, створити і стимулювати інтерес до подальшої пізнавальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи: курс лекцій: модульне навчання / А. М. Алексюк. – К., 1998. – 260 с.
2. Вербицький А. А. Активное обучение в высшей школе : контекстный подход / А. А. Вербицький. – М. : Высш. школа, 2001. – 206 с.
3. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи / С. С. Вітвицька. – К., 2003. – 276 с.
4. Герасимова В. С. Методика преподавания психологии: курс лекций / В. С. Герасимова. – М.: Ось-89, 2004. – 111 с.
5. Котикова О. П. Методика преподавания психологии : УМК / О. П. Котикова. – Минск : МИУ, 2007. – 183с.
6. Макеева И. В. Роль семинарского занятия в подготовке специалиста и методика управления дискуссией / И. В. Макеева. – М. : Просвещение, 2003. – 161 с.
7. Формирование учебной деятельности студентов / под ред. В. Я. Ляудис. – М. : Изд-во МГУ, 2002. – 482 с.